

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

ОРЕНДАРЧУК ОКСАНА ЛЕОНІДІВНА

УДК [811.111 + 811.161.2]'367(043.3)

**ВАЛЕНТНІСТНІ ВІДНОШЕННЯ ДІЄСЛІВ
ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ “ЧУТТЄВОЇ СФЕРИ”
В КОНТРАСТИВНОМУ АСПЕКТІ
(на матеріалі англійської та української мов)**

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі теорії та практики перекладу Київського національного лінгвістичного університету, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор
Денисова Світлана Павлівна,
Київський національний лінгвістичний
університет, завідувач кафедри теорії
та практики перекладу

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Глуценко Володимир Андрійович,
Слов'янський державний педагогічний
університет, професор кафедри загального
та російського мовознавства і теорії та історії
літератури

кандидат філологічних наук
Толчесва Тетяна Станіславівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
Інститут іноземної філології,
доцент кафедри германського
та порівняльного мовознавства

Захист відбудеться “__19__” ____січня_____ 2010 р. о _14.00__ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.15 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “__17__” ____грудня__ 2009 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

К. Д. Паршак

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертаційне дослідження присвячено вивченню валентності англійських та українських дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери” в контрастивному аспекті. У роботі визначено характер інваріантно-варіантних властивостей досліджуваних дієслів, зіставлено їхні прототипічні структури та проаналізовано функції дієслів аналізованої тематичної групи в англійському й українському художньому мовленні.

Сучасна семасіологія зорієнтована на вивчення таких актуальних проблем лексичної та граматичної семантики, як *сполучуваність*, зокрема *лексична* (Л. Г. Барлас, В. В. Виноградов, І. М. Кобозева) і *синтаксична* (Б. М. Головін, О. І. Смирницький, Д. М. Шмельов, Л. В. Щерба), та *валентність* (А. В. де Грот, С. Д. Кацнельсон, Л. Теньєр). При цьому термін *валентність* і донині не дістав однозначного витлумачення в мовознавчих працях (В. Г. Адмоні, Ю. Д. Апресян, Н. Я. Дзюбишина, І. Б. Долініна, В. Б. Касевич, Г. Г. Сильницький, М. Д. Степанова, Л. К. Юнусова, Ch. Fillmore, W. Francis, J. Grimshaw, G. Helbig).

У процесі дослідження валентністних відношень увага науковців в основному була зосереджена на таких аспектах: 1) граматичному – авалентні, моновалентні та дивалентні дієслова (Л. Теньєр), особові та безособові форми дієслів (Г. Г. Сильницький, Ч. Філлмор), перехідні та неперехідні дієслова (Т. І. Домброван, І. А. Сосницький); 2) лексичному – автосемантичні та синсемантичні дієслова (Н. Я. Дзюбишина, Є. В. Кротевич), дієслівні форми зі значенням незалежного напрямку руху (Г. А. Змудяк), а також чуттєвого та розумового сприймання (Л. К. Юнусова); 3) лексико-граматичному – дієслова як специфічні лексико-граматичні структури (Г. Я. Солганік, J. Grimshaw).

Послідовність дослідження валентності простежується при аналізі прикметників, іменників та прийменників (В. Б. Касевич).

Ґрунтовний огляд праць із досліджуваної проблеми дає підстави твердити, що валентністні відношення переважно розглядалися на матеріалі дієслів без урахування тематичного розподілу. Вивчення ж конкретної тематичної групи дієслів, насамперед “чуттєвої сфери”, сприятиме визначенню закономірностей валентністних відношень цих одиниць у межах одного функціонально-семантичного поля. Цей аспект є надзвичайно важливим для контрастивного дослідження валентності дієслів однієї тематичної групи у неблизькоспоріднених мовах.

Актуальність дисертаційної роботи зумовлена її спрямуванням на вивчення мовних одиниць, здатних до розширення своїх семантичних можливостей у різних контекстах і різних комбінаціях їхньої лексичної й синтаксичної сполучуваності, до яких належать дієслова “чуттєвої сфери”. Поєднання зіставно-типологічного і порівняльно-історичного підходів до аналізу валентністних відношень дієслів досліджуваної тематичної групи є необхідним для виявлення специфіки цих

відношень в англійській та українській мовах, а також спільних і відмінних моделей сполучуваності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до держбюджетної теми Міністерства освіти і науки України № 0109U000458 “Український переклад у контексті світової культури” (наказ Міністерства освіти і науки України № 1043 від 17 листопада 2008 року, протокол № 6 від 26 січня 2009 року засідання вченої ради Київського національного лінгвістичного університету). Тему наукового дослідження затверджено вченою радою Київського національного університету, протокол № 4 від 27 листопада 2006 року), а також бюро координаційної ради “Закономірності розвитку мов і практика мовної діяльності НАН України” Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні Академії наук України (протокол № 2 від 26 квітня 2007 року).

Метою дослідження є встановлення валентністних відношень дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери” шляхом виявлення їхніх контрастивних особливостей в англійській та українській мовах.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- визначити теоретико-методологічні засади вивчення валентності дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери”;
- розробити методiku зіставлення валентністних відношень дієслів “чуттєвої сфери” в англійській та українській мовах;
- описати інваріантні властивості дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери” у зіставлюваних мовах;
- зіставити прототипічні структури дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери” в англійській та українській мовах;
- охарактеризувати варіантні властивості аналізованих дієслів в англійському та українському художньому мовленні;
- виявити контрастивні особливості валентністної потужності дієслів “чуттєвої сфери” в англійській та українській мовах.

Об'єктом дослідження є дієслова тематичної групи “чуттєвої сфери”.

Предметом дослідження є інваріантно-варіантні властивості валентністних відношень дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери” в англійській та українській мовах.

Джерельною базою дисертації є матеріали тлумачних словників: The Compact Edition of the Oxford English Dictionary : Complete Text Reproduced Micrographically (J. B. Sykes), Словник української мови : в 11-ти томах (за ред. І. К. Білодіда); двомовних словників: Великий англо-український словник (М. В. Адамчик), Большой англо-русский словарь : у 2-х томах (І. Р. Гальперин); синонімічних словників: Словник синонімів української мови : у 2-х томах (А. А. Бурячок), Англо-русский синонимический словарь (Ю. Д. Апресян); етимологічних словників: Online Etymology Dictionary (Електронний ресурс), Етимологічний словник української мови : у 7-ми томах (Р. В. Болдирєв, В.Т. Коломієць, Т.Б. Лукінова), англійські та українські художні тексти жанру “pulp fiction” (англійські романи: В. N. Bradford “Unexpected Blessings”, В. Cartland

“The Lioness and the Lily”, Ch. M. Fraser “Kinvara Summer”, K. Garbera “Cinderella’s Convenient Husband”, C. Gerard “The Secret Baby Bond”, V. Holt “The Black Opal”, K. M. Lutz “The Bachelorette Party” та українські романи: О. Волков “Подорож у безвихідь”, Р. Геден “Сюзанна”, С. Горбань, Н. Лапіна “Невинна грішниця”, Т. Парнюк “Учениця знахарки”, В. Ярош “Діамант бразильської принцеси”). Фактичний матеріал дисертації становлять 2018 дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери” англійської та української мов (1108 од. – англійської та 910 од. – української).

Методи дослідження. *Зіставно-типологічний* метод дозволив виявити спільні й відмінні характеристики валентністних відношень дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери” в англійській та українській мовах; *порівняльно-історичний* метод – визначити первісні значення дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери”. Методика *компонентного аналізу* застосовувалася для виявлення семних характеристик дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери” в англійській та українській мовах, *дистрибутивного аналізу* – для встановлення продуктивних моделей валентності зіставляваних одиниць, процедура *кількісного аналізу* – для з’ясування кількісних параметрів уживання зазначених одиниць в англійському та українському художньому мовленні.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що в роботі вперше класифіковано дієслова “чуттєвої сфери” англійської та української мов, що мають реальну референційну основу й пов’язані з п’ятьма органами чуття (зором, слухом, дотиком, смаком та запахом) у тематичну групу; встановлено: 1) інваріантно-варіантні властивості валентністних відношень дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери” в межах концептів ЗІР, СЛУХ, ДОТИК, ЗАПАХ, СМАК; 2) спільне ядро прототипічних структур досліджуваних концептів, представлених інваріантами англійських та українських дієслів (*to see, to hear, to touch, to smell, to taste, to eat / бачити, чути, торкатися, пахнути, смакувати, їсти*) та відмінну периферію, представлену синонімами цих дієслів і фразеологічними одиницями; 3) зредуковані прототипічні структури концептів, представлених різними варіантами валентністних відношень зіставляваних дієслів (найбільша валентнісна потужність характерна для англійських та українських дієслів зі сфери зору, найменша – для англійських дієслів зі сфери смаку, українських – зі сфер нюху та дотику).

Теоретичне значення дисертації пов’язане з поглибленням положень теорії валентності (зокрема когнітивної валентності), а також із визначенням теоретико-методологічних засад вивчення валентності дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери”. Теоретичні здобутки роботи уточнюють традиційні розуміння валентністних відношень дієслів в аспекті контрастивної лінгвістики та когнітивної семантики.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їхнього застосування у зіставно-типологічних дослідженнях із синтаксису та у викладанні навчальних дисциплін: “Загальне мовознавство”, “Порівняльна типологія англійської та української мов”, “Перекладацький аналіз тексту”, “Сучасна

українська літературна мова” (розділи “Морфологія”, “Синтаксис”), “Теоретична граматика англійської мови”. Опрацьований фактичний матеріал може бути використаний при укладанні англо-українських та українсько-англійських словників сполучуваності дієслівної лексики.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлювалися на *чотирьох* міжнародних науково-практичних конференціях: “Міжкультурна лінгвістика та формування іншомовної комунікативної компетенції” (Київ, 2006), “Проблеми зіставної семантики” (Київ, 2007), “Національна культура у парадигмах семіотики, мовознавства, літературознавства, фольклористики” (Київ, 2007), “Мовно-культурна комунікація в сучасному соціумі” (Київ, 2008); на *чотирьох* всеукраїнських науково-практичних конференціях: “Психолого-педагогічні проблеми освіти і виховання в умовах глобалізації та інтеграції освітніх процесів” (Київ, 2007), “Лінгвістика та лінгводидактика у сучасному інформаційному суспільстві” (Київ, 2007), “Мова, освіта, культура в контексті Болонських реалій” (Київ, 2008), “Мова, освіта, культура в контексті Болонських реалій-II” (Київ, 2009).

Публікації. Проблематику, теоретичні й практичні результати дисертаційного дослідження викладено у восьми публікаціях: у п’яти статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях, які затверджено ВАК України та тезах доповідей на трьох наукових конференціях.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури (215 найменувань, з яких 35 – іноземними мовами), списку джерел довідкової літератури (15 найменувань), списку джерел ілюстративного матеріалу (35 англійських та українських художніх творів, із них 27 – іноземною мовою) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 222 сторінки, із них 174 сторінки основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено завдання, об’єкт, предмет, наукову новизну дисертації, методи дослідження, охарактеризовано фактичний матеріал, теоретичне й практичне значення здобутих результатів, указано форми апробації та структуру роботи.

У **першому розділі** “Теоретико-методологічні засади вивчення валентності дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери” уточнено дефініції понять *сполучуваність* та *валентність*, проаналізовано сучасні підходи до вивчення валентності як полісемантичного лінгвістичного терміна, визначено критерії класифікації дієслів у тематичну групу “чуттєва сфера”, розроблено методику зіставлення валентнісних відношень дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери”.

У сучасній лінгвістиці сформовано два підходи до вивчення валентності: широкий та вузький. У *широкому розумінні валентність* визначається як здатність слова вступати в синтаксичні зв’язки з іншими елементами, тобто як *вторинна* сполучуваність (Н. Я. Дзюбишина, Є. В. Кротевич, Г. Г. Сильницький,

Ч. Філлмор та ін.); у вузькому розумінні – як тип дієслівних відношень, тобто як первинна сполучуваність (В. Б. Касевич, Л. Теньєр та ін.).

На основі здатності мовної одиниці сполучатися з іншими традиційно дослідники виділяють такі опозиційні типи валентності: 1) лексичну – синтаксичну (Л. Теньєр), 2) активну – пасивну (О. І. Москальська, Ч. Філлмор), 3) обов'язкову – факультативну (В. Г. Адмоні, В. Г. Гак); 4) моновалентну – полівалентну (В. Матезіус, Л. Теньєр); 5) внутрішню – зовнішню (М. Д. Степанова); 6) ліву – праву (В. В. Бурлакова, С. Д. Кацнельсон); 7) суб'єктну, об'єктну, обставинну та ін., аналогічну члену речення, валентному предикату (Ю. Д. Апресян); 8) висхідну – нисхідну (Г. Г. Сильницький).

Виходячи з цього, для аналізу валентності у дисертації використано поняття *потужності лексичного значення*, під яким, слідом за С. П. Денисовою, розуміємо сукупність парадигматичних і синтагматичних властивостей слова, пов'язаних із реляційними, кореляційними, реляційно-кореляційними й кореляційно-реляційними відношеннями лексико-семантичних одиниць у мовній системі. Поняття потужності лексичного значення комплексно поєднує дистрибуцію і функцію, імплікацію й опозицію та дає змогу визначити його валентнісну структуру.

Отже, *валентність* у дослідженні визначено як інваріантно-варіантну властивість мовних одиниць, яка відображає потенційно реляційні, кореляційні, реляційно-кореляційні й кореляційно-реляційні відношення.

Інваріантною властивістю дієслівних мовних одиниць є їх парадигматично-синтагматичний валентнісний потенціал, незалежний від умов реалізації, а варіантною властивістю – конкретна реалізація цих одиниць у мовленні.

Інваріантно-варіантні властивості валентнісних відношень дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери” проаналізовані в межах концептів ЗІР, СЛУХ, ДОТИК, ЗАПАХ та СМАК.

Сучасна психологічна класифікація органів чуття заснована на двох чинниках: *суб'єктивному* – включає чуття зору, слуху, дотику, нюху та смаку та *об'єктивному* – базується на природі подразників. Оскільки лінгвістика не належить до принципово точних наук у результаті довготривалого формування мовної системи, то в дослідженні дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери” взято за основу суб'єктивну класифікацію.

Зіставлення англійських та українських дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери” здійснювалося за такою методикою. На *першому етапі* шляхом суцільної вибірки з англійських та українських джерел було дібрано: 496 словникових інваріантів та 1522 варіантних дієслівних одиниць із художніх текстів. На *другому етапі* здійснено дистрибутивний аналіз зазначених дієслів, за результатами якого визначено продуктивні моделі валентності дієслів “чуттєвої сфери” в англійській та українській мовах. *Третій етап* спрямовувався на дослідження інваріантних (прототипічних) та варіантних (функціональних) валентнісних відношень англійських (*to see, to hear, to touch, to smell, to taste, to eat*) та українських

(бачити, чути, торкатися, пахнути, смакувати, їсти) дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери”.

У другому розділі “Контрастивна характеристика валентністних властивостей дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери” в англійській та українській мовах” проаналізовано інваріантні й варіантні валентнісні відношення зазначених мовних одиниць, а також визначено їх контрастивно-типологічні особливості.

За психологічною суб’єктивною класифікацією в тематичну групу об’єднано дієслова “чуттєвої сфери”, що мають реальну референційну основу й пов’язані з 5 органами чуття: англ. *to see, to hear, to touch, to smell, to taste, to eat*, укр. *бачити, чути, торкатися, пахнути, смакувати, їсти*.

В основі інваріантних валентністних відношень дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери” лежить *прототипічна структура*, яка має модель лексико-семантичного поля, тобто ядро-периферійну будову з семантичною організацією дієслівних одиниць у їх системних зв’язках та відношеннях, оскільки в дисертації органи чуття представлені *концептами* ЗІР, СЛУХ, ДОТИК, ЗАПАХ та СМАК (табл. 1). Це зумовлено тим, що когнітивна діяльність людини базується на двох принципах: структурної стабільності та гнучкого пристосування (Є. В. Рахіліна). Виходячи з основного постулату когнітивної лінгвістики про те, що в кожній мові наявна власна система концептів, завдяки яким її носії отримують, обробляють та передають інформацію, головною метою опису концепту є встановлення його *прототипу* (ядра), під яким розуміється *схематична репрезентація концептуального ядра категорії, яка віддзеркалює лексичну ієрархію*.

Таблиця 1

**Кількісно-якісна характеристика
дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери”
англійської та української мов**

СФЕРИ ЧУТТЯ / КОНЦЕПТИ	Дієслова на позначення чуття		Кількісні показники інваріантних значень дієсл.		Кількісні показники варіантних значень дієсл.		Всього інваріантів		Всього варіантів	
	англ.	укр.	англ.	укр.	англ.	укр.	англ.	укр.	англ.	укр.
							164	332	944	578
Зір	to see	бачити	29	14	15	7	84	59	794	386
Слух	to hear	чути	13	20	7	6	6	119	90	120
Дотик	to touch	торкатися	25	9	4	2	47	84	23	34

Запах	to smell	пахнути	11	10	4	1	8	11	13	9
Смак	to taste	смакувати	6	8	2	2	8	20	2	3
	to eat	їсти	18	11	4	2	11	39	22	26

Ядерно-периферійні значення дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери” в межах досліджуваних концептів демонструють радіально-ланцюжковий семантичний зв'язок: тобто ядро зі своєю найближчою периферією поєднано радіальним зв'язком, а з дальньою периферією – ланцюжковим.

Так, в англійській мові прототипічна структура концепту ЗІР складається з ядра, яке утворює дієслово *to see* “have or exercise the power of discerning objects with the eyes”, і периферії, представленій дієсловами із переносними значеннями (найближча периферія) ‘шукати інформацію’: “observe, look at or over”; “look at for information, watch”; “learn from newspaper”; “discern mentally, attain to comprehension of”; “experience, go through more or less observantly”; (дальня периферія) – ‘вважати, уявляти’: “pay visit to, have meeting with”; “call up picture of, imagine”; “recognize as tolerable, consent willingly to”; “escort, conduct”; “take view of, have opinion of”; “make provision, take care, give attention, make sure”; “reflect, take time to consider”.

Найближча до ядра периферія дієслова *to see* представлена: 1) семантичними синонімами – *to watch, to look, to observe, to notice* та 2) семантико-стилістичними – *to gaze, to glare, to stare, to glance, to glimpse*. Дальня периферія дієслова *to see* утворена за допомогою одиниць такого проміжного рівня мови, як фразеологічний (*go and see a man about a dog (go to see a friend); I see; let me see; one will never see thirty again; see double; see fair; see fit; see little (much) of smb.; see red; see smb. at Jericho; see smb. coming; see through rose-coloured glasses; we shall see what we shall see*).

Ядром концепту ЗІР є дієслова зі значенням ‘здатності сприймати зором’, найближчу периферію утворюють дієслова зі значенням ‘отримання інформації’, а дальню периферію – ‘уяви, розуміння, сприйняття’ (див. табл. 1, с. 6).

В українській мові ядро концепту ЗІР утворює дієслово *бачити*, сигніфікативне значення якого – “мати здатність сприймати зором”.

Периферія концепту ЗІР складається з трьох груп дієслів. До першої – належать дієслова із переносними значеннями, що безпосередньо пов'язані зі свідомістю мовця, з його власним досвідом: 1) “уявляти собі що-небудь, усвідомлювати, розуміти”, 2) “зазнати, пережити”. До другої – дієслова, переносні значення яких віддзеркалюють колективний досвід: 1) “добре розуміти”, 2) “усвідомлювати”. Третю – становлять дієслова, що мають більш абстрактні значення: 1) “мати, вбачати”, 2) “вважати, визнавати”.

Найближча до ядра периферія дієслова *бачити* представлена: 1) семантичними синонімами – *дивитися* “спрямовувати погляд на когось, щось”; *спостерігати* кого, що; *споглядати* (пасивно або уважно); *бачити* – “сприймати зором”, *побачити*; *видивлятися, виглядатися* (на себе або пильно); 2) стилістичними – *глядіти* (розм.); *зирити* (розм.); *вважати, зорити* (розм.); *назирати* (розм.); *наглядати* (розм.); *поглядати, блимати, подивлятися* (розм.);

зріти (заст.); *спозирати* (заст.); *видіти* (діал.); 3) семантико-стилістичними – *глипати* (розм.); *наводити оком* (розм.); *наставлятися* (розм.); *зиркати* (розм.); *позирати* (розм.); *поглипувати* (розм.); *видати* (звичайно із знач. повторюв. дії) (розм.); *лицезріти* (звичайно зблизька) (заст.); *зглядати* (час від часу) (діал.). Дальня периферія утворена за допомогою мовних засобів такого проміжного рівня мови, як фразеологічний (*бачити на власні очі, бачити наскрізь (когось), не бачити в очі (кого, чого), тільки його (її) і бачили, не бачити світу (через що, за чим), (не) бачити смаленого вовка, бачиш (бачите, бачте)*).

Прототипічна структура концепту СЛУХ в англійській мові складається з ядра, яке утворює дієслово *to hear* “perceive or exercise the faculty of audition of which the specific organ is the ear, to perceive sound”, і периферії, представленої дієсловами із переносним значенням (найближча периферія) ‘слухати’: “exercise the auditory function intentionally”, “attend and listen to”, “listen to judicially”, “listen to with compliance”; (дальня периферія) – ‘дізнаватися, отримувати інформацію’: “learn by being told”; “get knowledge of, to be willing to consider”.

Найближча до ядра периферія дієслова *to hear* представлена семантичним синонімом *to listen*. Дальня периферія дієслова *to hear* утворена за допомогою мовних засобів такого проміжного рівня мови, як фразеологічний (*hear! Hear!*; присл. *hear much, speak little*; присл. *hear twice before you speak once; not to hear oneself think*).

Ядром концепту СЛУХ є дієслова зі значенням ‘сприймати інформацію за допомогою органів слуху’, найближчу периферію утворюють дієслова зі значенням ‘отримувати інформацію взагалі’, а дальню периферію – ‘бути уважними’ (див. табл. 1, с. 6).

В українській мові ядром концепту СЛУХ є дієслово *чути*, сигніфікативне значення якого – “сприймати за допомогою органів слуху які-небудь звуки”.

Периферія концепту СЛУХ складається з трьох груп дієслів. До першої – належать дієслова із переносними значеннями, що безпосередньо пов’язані зі свідомістю мовця, з його власним досвідом: 1) “мати слух”, 2) “мати які-небудь дані, відомості про кого-, що-небудь, знати про кого-небудь з розмов”. До другої – дієслова, переносні значення яких віддзеркалюють колективний досвід: 1) “відчувати на дотик що-небудь”, 2) “триматися, дотримуватися чого-небудь під час руху”. Третю – становлять дієслова, що мають більш абстрактні значення: 1) “знаходити в собі, виявляти, мати що-небудь”, 2) “передчувати близькість чого-небудь”, 3) “виявляти, розпізнавати, знаходити кого-, що-небудь за допомогою органів нюху”, “чутно, видно”.

Найближча до ядра периферія дієслова *чути* представлена: 1) семантичними синонімами: *причуватися* – “бути ледве чутним”; *чутися* – “сприйматися на слух”; *почути* – “сприйняти слухом щось”; *прислухатися* – “напружуючи слух, намагатися почути щось”; 2) стилістичними синонімами: *учувати / вчувати, дочувати* (розм.); *зачувати* (діал.); *почувати* (фольк.); *дочути, розчути, учути, дочутися* (розм.); *розслухати* (розм.); *розслухатися* (розм.); *зачути* (діал.); *наслухатися* (розм.); *прислухати* (діал.); *надслухувати* (діал.); *причуватися* (діал.);

3) семантико-стилістичними синонімами: *прохоплюватися* – “чути серед інших звуків” (розм.); *прислухуватися, вслухатися, вслухуватися, наслухати, дочуватися* (розм.). Дальня периферія утворена за допомогою мовних засобів такого проміжного рівня мови, як фразеологічний (*не чути рук (ніг, спини, голови), не чути землі під ногами (під собою), серце (серденько) чує (чуло), чути чим від когочого*).

Прототипічна структура концепту ДОТИК в англійській мові складається з ядра, яке утворює дієслово *to touch* “act or fact of touching, contact”, і периферії, представленій дієсловами із переносними значеннями (найближча периферія) ‘контактувати’: “be in or come into contact with one another”; (дальня периферія) – ‘мати вплив, ефект’: “be tangent to (circle etc.); apply slight force to; delineate, mark lightly, put in; reach, rise as far as, approach in excellence etc.”; “affect with tender feeling, soften; rouse painful or angry feelings in”; “deal with subject lightly or in passing”; “have to do with”; “injure slightly”; “affect slightly, modify, produce slightest effect on, cope with”.

Найближча до ядра периферія дієслова *to touch* представлена семантичними синонімами: *to sense, to perceive*. Дальня периферія дієслова *to touch* утворена за допомогою одиниць такого проміжного рівня мови, як фразеологічний (*the common touch; cut up touches; an easy touch; give the final touches to; have a touch of the tar-brush; I would not touch with a barge-pole; The Midas touch; out of touch; put the touch on smb.; touch and go*).

Ядром концепту ДОТИК є дієслова зі значенням ‘дотику’, найближчу периферію утворюють дієслова зі значенням ‘контакту’, а дальню периферію – ‘впливу’ (див. табл. 1, с. 6).

В українській мові ядро концепту ДОТИК утворює дієслово *доторкатися*, сигніфікативне значення якого “мати здатність відчувати дотик”.

Периферія концепту ДОТИК складається з трьох груп дієслів. До першої – належать дієслова із переносними значеннями, що позначають фізичні дії, але іншого (або більш конкретного) векторного спрямування: 1) “доторкнувшись, змінювати попередній вигляд, первісний стан або порушувати цілісність чогонебудь”; 2) “уперше починати обробляти що-небудь (переважно землю)”. До другої – дієслова, переносні значення яких віддзеркалюють колективний досвід: 1) із заперечною часткою *не* “брати щось до рук для користування або споживання”, 2) “цокатися” (діал.). Третю – становлять дієслова, що мають більш абстрактні значення: 1) “хвилювати, зворушувати”, 2) “мати відношення до когочого, чогонебудь, бути зв’язним з кимось, чимось”, 3) “звертати увагу в розмові на певне питання, якусь тему”.

Найближча до ядра периферія дієслова *доторкатися* представлена: 1) семантичними синонімами – *торкати, торкатися* кого, чого; *доторкати, приторкатися; приторкуватися*; 2) семантико-стилістичними – *чіпати; зачіпати; лапати; лапатися* (розм.); *дотикатися* (діал.); *дотикати* (діал.); *дотулятися* (діал.). Дальня периферія утворена за допомогою засобів такого проміжного рівня

мови, як фразеологічний (*і пальцем (пучкою) не торкнутися (не ткнути, не зачепити) кого, пальцем торкнутися, навіть мухи не зачепити, хоч (тільки) пальцем торкнутися, і пальцем не торкнутися (не торкнутися)*).

Прототипічна структура концепту ЗАПАХ в англійській мові складається з ядра, яке утворює дієслово *to smell* “act of inhaling in order to ascertain smell”, і периферії, представлені дієсловами із переносними значеннями (найближча периферія) ‘розпізнавати різні запахи’: “perceive smell of, detect presence of by smell, inhale smell of; perceive smells, have sense of smell, emit smell of; (дальня периферія) – ‘мати неприємний запах’: cause to smell; stink, be rank, seem from the smell to be”.

Найближча до ядра периферія дієслова *to smell* представлена семантичними синонімами – *to nuzzle; to inhale*. Дальня периферія дієслова *to smell* утворена за допомогою мовних засобів такого проміжного рівня мови, як фразеологічний (*smell of powder*).

Ядром концепту ЗАПАХ є дієслова зі значенням ‘здатності відчувати запахи’, найближчу периферію утворюють дієслова зі значенням ‘розпізнавати різні запахи’, а дальню периферію – ‘мати неприємний запах’ (див. табл. 1, с. 6).

В українській мові ядро концепту ЗАПАХ утворює дієслово *пахнути*, сигніфікативне значення якого – “мати здатність відчувати, виділяти який-небудь запах”.

Периферія концепту ЗАПАХ складається з трьох груп дієслів. До першої – належать дієслова із переносними значеннями, що безпосередньо пов’язані зі свідомістю мовця, з його власним досвідом: 1) “нагадувати про кого-, що-небудь; нагадавши про себе, приваблювати”. До другої – дієслова, переносні значення яких віддзеркалюють колективний досвід: 1) “виявляти ознаки, прикмети наявності або наближення чого-небудь”, 2) “ставати близьким до здійснення, наближатися (про подорож, мандрівку)”. Третю – становлять дієслова, що мають більш абстрактні значення: 1) “містити в собі можливість, загрозу спричинитися до чого-небудь, закінчитися чимсь (звичайно неприємним, небезпечним)”, 2) “передатися кому-небудь, поширитися на когось (про почуття, настрої, який-небудь стан та ін.)”.

Найближча до ядра периферія дієслова *пахнути* представлена: 1) семантичними синонімами: *віяти* – “обдавати запахом”; *повівати* – “злегка або час від часу обдавати запахом”; *відгонити, смердіти* – “виділяти неприємний запах”; 2) стилістичними: *пахтіти* (розм.); *душіти* (розм.); *тхнути, воняти* (розм.); *перти, відгонити* чим (фам.); 3) семантико-стилістичними: *пахкотіти* – “підсилено пахнути” (розм.); *духмяніти, пашіти* – “дуже сильно пахнути” (розм.). Дальня периферія утворена за допомогою мовних засобів такого проміжного рівня, як фразеологічний (*пахне порохом; пахне смаленим (смаженим, тютюном або вовком), і (близько) не пахне, пахне гарбузом, пахне (смердить) землею, чим (яким духом) пахне*).

Прототипічна структура концепту СМАК в англійській мові складається з ядра з дієсловом *to taste* “learn flavour of (food) by taking it into the mouth” і

периферії, представленої дієсловами із переносними значеннями (найближча периферія) ‘їсти’: “eat or drink even a small portion of”; (дальня периферія) – ‘відчувати смак, насолоджуватися’: “perceive the flavour of”; “relish, enjoy”; “experience, have experience of”; “have specified flavour of”. До ядра ще належить дієслово *to eat* “consume for nutriment”. Периферія ж представлена дієсловами із переносними значеннями (найближча периферія) ‘їсти’: “consume food”; “affect in a certain way by eating”; “have a certain flavor when eaten”; “cause to be eaten”; “provide with food”; (дальня периферія) – ‘руйнувати’: “of slow action or disease”; “make by fretting of corrosion”; “make a way by corrosion”; “remove, destroy by gradual erosion”.

Найближча до ядра периферія дієслів *to taste, to eat* представлена семантичними синонімами: *to flavour, to relish, to devour, to partake, to swallow, to gulp (down), to lap, to sip*. Дальня периферія дієслів *to taste, to eat* утворена за допомогою мовних засобів такого проміжного рівня, як фразеологічний (*a bad taste in one's mouth; every man to his taste; give smb. a taste of one's quality; give smb. a taste of smth.; in bad taste; to a queen's taste; eat at pleasure, drink by measure; eat dirt; eat for the bar; he won't eat you; I'll eat my boots; what's eating you? eat the ear; eat iron; eat the fruit of one's own doings; eat earth*).

Ядром концепту СМАК є дієслова зі значенням ‘здатності відчувати смак’, найближчу периферію утворюють дієслова зі значенням ‘їсти’, а дальню периферію – ‘відчувати смак, насолоджуватися’ – ‘руйнувати’ (див. табл. 1, с. 6).

В українській мові ядро концепту СМАК утворюють дієслова *смакувати* сигніфікативне значення якого – “мати здатність їсти, пити, насолоджуючись смаком” та *їсти*, що має сигніфікативне значення – “мати здатність споживати їжу”.

Периферія концепту СМАК складається з п’яти груп дієслів. До першої – належать дієслова із переносними значеннями, що безпосередньо пов’язані зі свідомістю мовця, з його власним досвідом: 1) “повільно їсти, пити що-небудь, визначаючи, оцінюючи смакові якості спожитого”, 2) “викликати у когось бажання їсти, пити що-небудь”, 3) “подобатися чим-небудь”. До другої – дієслова, переносні значення яких віддзеркалюють колективний досвід: 1) “відчувати задоволення, приємність від чого-небудь, бути вдоволеним”; 2) “милуватися чим-небудь”. Третю – становлять дієслова, що мають більш абстрактні значення: 1) “з особливим задоволенням вимовляти слова, речення, розповідати що-небудь”; 2) “обмірковувати, аналізувати що-небудь, переживаючи, заглиблюючись у деталі, тонкощі”. До четвертої – належать дієслова із переносними значеннями, що безпосередньо пов’язані зі свідомістю мовця, з його власним досвідом: 1) “задавати болю, смутку; мучити”, 2) “увесь час дорікати кому-небудь, ганити, сварити когось”. До п’ятої – дієслова, що мають більш абстрактні значення: 1) “роз’їдати хімічно, руйнувати”, 2) “роз’ятрувати, роз’їдати (про дим, пилюку тощо)”.

Найближча до ядра периферія дієслова *смакувати* представлена семантичними синонімами – *куштувати; насолоджуватися; пити, поласувати;*

з приємністю їсти, поїсти; дієслова **їсти** – 1) стилістичними синонімами: *споживати, заживати, уживати/вживати* (розм.); *поживлятися* (розм.); *поживати, кусати* (розм.); *жувати* (розм.); *ремигати* (вульг.); *трапезувати* (заст.); *заїдати* (діал.); *харчувати* (діал.); *гамати* (дит.); *їстоньки* (пестл.); *їсточки* (пестл.); *утирати/втирати* (розм.); *рубати* (розм.); *тьопати* (розм.); *мотати* (фам.); *жєрти* (вульг.); *лупити* (вульг.); *лопати* (вульг.); *тріскати* (вульг.); *зажирати* (вульг.); *гателити* (фам.); *прасувати* (фам.); *затирати* (вульг.); *тлити* (розм.); 2) семантико-стилістичними: *припадати до чого; наминати* (розм.); *уминати* (розм.); *молотити* (розм.); *вбирати/убирати* (розм.); *укладати/вкладати* (розм.); *троцити* (вульг.); *навертати* (вульг.); *перти* (вульг.); *чавкати* (розм.); *чвакати* (розм.); *чвакотіти* (розм.); *чвякати* (розм.); *ковтати* (розм.); *глитати* (розм.). Дальня периферія утворена за допомогою мовних засобів такого проміжного рівня мови, як фразеологічний (*входить в смак, у смак, зі смаком, припасти до смаку, за сім верст киселю їсти, їсти казенний хліб, їсти* (ловити, хапати) *дрижаки, їсти мордачі, їсти не просить, їсти облизні, витрішки їсти, дурно хліб їсти, їсти чужий хліб, їсти сухий хліб, їсти хліб, недаром хліб їсти, на припичку кашу їсти, поїдом (їдьма, їдом) їсти, їсти живцем, їсти очима кого, що*).

Встановлюючи співвідношення між структурою валентністних відношень дієслів аналізованої тематичної групи та їх референційною основою, що пов'язана з 5 органами чуття *зором, слухом, дотиком, смаком, запахом*, виявлено, що: найбільш потужні валентністні відношення характерні для дієслів англ. *to see* / укр. *бачити* та англ. *to hear* / укр. *чути*, оскільки, як відомо, основний потік інформації людина отримує через зір та слух. Найближчу периферію утворюють дієслова зі значенням 'отримувати інформацію' взагалі: англ. *to touch* / укр. *доторкатися*. Дальня периферія складається з дієслів більш абстрактного значення.

У художньому мовленні концепти ЗІР, СЛУХ, ДОТИК, ЗАПАХ, СМАК, представлені дієсловами тематичної групи "чуттєвої сфери", мають зредуковану **прототипічну структуру** (див. табл. 1, с. 6), тобто розмите ядро та обмежену периферію реалізації їхніх значень, порівняно з основними словниковими дефініціями.

В українському художньому мовленні, як і в англійському, переважають дієслова зорової та слухової груп. Для дієслів **зорової сфери** англ. *to see* / укр. *бачити* є характерною сполучуваність із іменниками на позначення персон (англ. *...had seen Johnny..., ...see the Bowmans...* / укр. *...бачила своїх земляків...бачити своїх дітей...,...бачила таких нужденних і голодних людей...*), конкретних предметів (англ. *...see the geese...,...see the clocks...* / укр. *...не бачив ні діамантів, ні принцес..., ...бачила ваші фото...*) та абстрактних понять (англ. *...to see her cry..., ...had seen the commotion...* / укр. *...не бачили порожнечі навколо себе..., бачу несправедливість навколо...*). Оскільки всі дистрибутивні формули складаються з двох елементів, то це обов'язкова валентність. Дієслова англ. *to watch* / укр.

спостерігати мають факультативну валентність, оскільки можуть функціонувати без слів-доповнювачів.

Валентність дієслів **слухової сфери** є достатньо різноманітною. Дієслова англ. **to hear** / укр. **чути, почути** сполучаються з конкретними (англ. ...*had heard the bell*... / укр. ...*чула брязкіт ланцюга*..., ...*чув про таку цікаву рослину*...) та абстрактними іменниками (англ. ...*heard her crying*..., ...*heard a word*..., ... *to hear every word*... / укр. ...*не чув від мене правду*..., ...*не чула недоброго слова*..., ... *почула голос віконта*..., ... *почула тихі, приглушені голоси*...) і назвами персон (англ. ...*heard Hannah*..., ... *hear Olivia's boyfriend*..., ... *hear our minister*... / укр. ...*не чули маленького чорного хлопчика*..., ...*почула маркізу*...). Натомість дієслово **почутися** є семантично незалежним і не потребує лексичних поширювачів, як і переважна більшість дієслів з часткою *-ся*. Те саме властиве і для дієслів англ. **to listen** / укр. **слухати**, які мають нульову валентність (англ. ...*and listened*.../ укр. ...*Андрій не слухав*.).

Дієслова **сфери дотику** англ. **to touch** / укр. **доторкатися** характеризуються наявністю у дистрибутивній формулі елемента, що позначає конкретний предмет (англ. ...*touched his arm*..., ...*touched the end of her nose*... / укр. ...*торкнув ближчий мішок*..., ...*доторкнулася до статуї рукою*..., ... *доторкнулася до щоки*...), оскільки є семантично несамодостатніми. Семантичний розвиток зазначених дієслів віддзеркалює традиційну тенденцію утворювати більш абстрактне значення, ніж їх прямі значення. Разом з тим у граматичній формі із часткою *-ся* переносні значення притаманні лише синтаксично обмеженим конструкціям.

Дієслова **сфери запаху** англ. **to smell** / укр. **пахнути** сполучаються або з іменниками, що позначають речовину (англ. ...*smell the sweetness of her perfume*... / укр. ...*пахнула мартіні і кавою*...), або з абстрактними іменниками (англ. ...*smelled with a faint spicy aroma* ..., ...*smelled of little-boy smells*... / укр. ...*пахло вечерею*..., ...*пахло цвітом цитринових і помаранчевих дерев*...), на відміну від дієслова **смердіти**, яке може бути семантично самостійним (укр. ...*смерділо*...) або сполучатися лише з абстрактними іменниками (англ. ...*smelled the potatoes burning*... / укр. ...*смерділо старим здоров*...).

Специфіка дієслів зі **сфери смаку** полягає в тому, що дієслова англ. **to taste, to eat** та укр. **смакувати, їсти** переважно не потребують актантів, оскільки позначають хіміко-механічні відчуття. У поодиноких значеннях їх дистрибутивна формула характеризується тим, що компонентами останньої є іменники на позначення речовини. Дієслово **ковтати** взагалі не має обов'язкового елемента. Дієслово **смакувати** вживається у прямому значенні за умови сполучуваності з конкретним іменником (англ. ...*it tasted a mixture of beer and soda*... / укр. ...*смакував свій вечірній кукурудзяний корж*..., ...*смакував шураську*...) і в переносному – з абстрактним (англ. ...*tasted of something elemental*... / укр. ...*смакувала майбутнє задоволення*...). Дієслово **їсти** не потребує валентно залежних слів і є самодостатнім в українській мові (укр. ...*не їв*...), на відміну від англійської, де воно потребує іменників на позначення конкретних предметів

(англ. ...*had been eating sweets in bed...*). При цьому, дієслова англ. *to eat* / укр. *їсти*, на відміну від дієслів англ. *to taste* / укр. *смакувати*, позбавлені позитивної конотації, пов'язаної із насолодою, на периферії їхніх значень (англ. (*the wound*)...*had been eaten inside her...*/ укр. ...*їла його зсередини...*).

Загальні результати дослідження дозволяють зробити такі **висновки**:

Теоретико-методологічна концепція дисертаційного дослідження базується на таких положеннях: 1) валентність – це інваріантно-варіантна властивість дієслівних одиниць, що відображає їхні потенційно реляційні, кореляційні, реляційно-кореляційні й кореляційно-реляційні відношення в мовній системі; 2) тематична група дієслів “чуттєвої сфери” має реальну референційну основу, яка пов'язана з п'ятьма органами чуття: зором, слухом, дотиком, смаком та запахом; 3) в аспекті когнітивної лінгвістики такі концепти, як ЗІР, СЛУХ, ДОТИК, ЗАПАХ та СМАК мають структуру, що складається з ядра-прототипа та дифузної периферії; 4) до ядра належать ті дієслова, для яких характерні інваріантні властивості, до периферії – дієслова, що в художньому мовленні реалізують варіанти своїх значень.

Запропонована методика зіставлення англійських та українських дієслів “чуттєвої сфери” виявилася ефективною передусім у визначенні їхніх інваріантних та варіантних валентністних можливостей.

Інваріантні валентнісні можливості як англійських, так і українських дієслів виявлено у межах концептів ЗІР, СЛУХ, ДОТИК, ЗАПАХ, СМАК, які мають спільне ядро значень (‘мати здатність сприймати зором’, ‘сприймати за допомогою органів слуху які-небудь звуки’, ‘мати здатність відчувати дотик’, ‘мати здатність відчувати, виділяти який-небудь запах’, ‘мати здатність відчувати смак і здатність споживати їжу’) та відмінну периферію значень у зіставлюваних мовах (англ. 164 / укр. 332 словникових дефініцій). Кількісна перевага лексико-семантичних українських інваріантів свідчить про більш розгалужену радіально-ланцюжкову структуру аналізованих одиниць в українській мові, ніж в англійській.

Типовим поєднанням інваріантних значень дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери” в англійській та українській мовах є радіально-ланцюжковий семантичний зв'язок, на відміну від варіантних значень дієслів зазначеної тематичної групи – для яких характерним є лише радіальний семантичний зв'язок.

Основною відмінністю варіантних властивостей аналізованих дієслів в англійському та українському художньому мовленні є кількісна перевага англійських одиниць, порівняно з українськими (англ. 944 / укр. 578). Це пояснюється тим, що периферія значень дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери” з функціонально-стилістичного та лексико-граматичного погляду більш розгалужена в англійській мові. В українському ж художньому мовленні письменники використовують переважно ядерні (прототипічні) значення дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери”, що позначилося на кількісному співвідношенні зіставлюваних дієслів у їх безпосередньому функціонуванні.

Характерною національно-маркованою ознакою українського мовлення є також вживання частки – *ся*, що робить дієслова авалентними.

Зіставлення валентнісної потужності дієслів чуттєвої сфери засвідчило таку тенденцію: валентність одиниці, що потенційно представлена в мовній системі, і валентність одиниці, що функціонує, у тому числі й у художньому мовленні як англійському, так і українському, суттєво відрізняється завдяки дистрибутивному оточенню.

З'ясовано, що валентнісні відношення дієслів *зорової* (концепт ЗІР) та *слухової сфер* (концепт СЛУХ) в обох мовах є достатньо різноманітними. Актантами аналізованих дієслів обох сфер є іменники на позначення персон, конкретних предметів та абстрактних понять; для дієслів *слухової сфери* властива також нульова валентність. Дієслова *сфери дотику* (концепт ДОТИК) характеризуються наявністю у дистрибутивній формулі елемента, що позначає конкретний предмет, оскільки вони є семантично несамодостатніми. Для дієслів *сфери запаху* (концепт ЗАПАХ) притаманні валентнісні відношення з абстрактними іменниками. Специфікою дієслів *сфери смаку* (концепт СМАК) є те, що аналізовані дієслова, як правило, не потребують актантів або ж їх дистрибутивна формула містить іменники на позначення речовин.

Зіставний аналіз дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери” англійських: *to see, to hear, to touch, to smell, to taste, to eat* та українських – *бачити, чути, доторкатися, пахнути, смакувати, їсти* показав, що особливістю дієслів “чуттєвої сфери” є їхнє призначення для вираження передусім динамічних ознак реальних референційних ситуацій.

Лексико-семантичні варіанти, що становлять дальню периферію, більше розрізняються лексико-граматично (англ. 944 / укр. 578 одиниць), ніж лексико-семантично (англ. 164 / укр. 332 одиниць). Для української мови це переважно ідіоматичні одиниці, для англійської – фразові дієслова.

Перспективою подальших досліджень є вивчення валентнісних відношень дієслів інших тематичних груп у контрастивно-типологічному аспекті.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Орендарчук О. Л. Категорія валентності в аспекті лексичної та синтаксичної комбінаторики / О. Л. Орендарчук // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Серія № 9 “Сучасні тенденції розвитку мов” / відп. ред. А. В. Корольова. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – Вип. 1. – С. 235–241.

2. Орендарчук О. Л. Сміслова структура англійського дієслова *to feel* у зіставленні з українським *відчувати* / О. Л. Орендарчук // Психолого-педагогічні проблеми освіти і виховання в умовах глобалізації та інтеграції освітніх процесів : тези доповідей наук. конф. кафедри ЮНЕСКО КНЛУ, (Київ, 12 груд. 2007 р.) / відп. ред. А. М. Чернуха. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2007. – С. 201–202.

3. Орендарчук О. Л. Склад, структура та функціонування лексико-семантичного поля дієслова *почувати* / О. Л. Орендарчук // Лінгвістика та

лінгводидактика у сучасному інформаційному суспільстві : матеріали студ. наук.-практ. конф., 4–6 квіт. 2007 р. / відп. ред. Г. Б. Мінчак. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2007. – С. 202–205.

4. Орендарчук О. Л. Валентнісні відношення дієслова *to feel* / *відчувати* в зіставному аспекті (на матеріалі англійської та української мов) / О. Л. Орендарчук // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. статей / відп. ред. О. О. Тараненко. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2007. – Вип. 8. – С. 296–302.

5. Орендарчук О. Л. Специфіка структуризації дієслів чуттєвої сфери в аспекті когнітивної семантики / О. Л. Орендарчук // Мова, освіта, культура в контексті Болонських реалій : матеріали наук.-практ. конф., 2–4 квіт. 2008 р. / відп. ред. Н. Ф. Гладуш. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2008. – С. 129–131.

6. Орендарчук О. Л. Структурні моделі англійських дієслів чуттєвої сфери / О. Л. Орендарчук // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. праць / відп. ред. Н. М. Корбозерова. – К. : Логос, 2008. – Вип. 14. – С. 375–381.

7. Орендарчук О. Л. Взаємозалежність синтаксичної парадигми від смислової структури слова (на матеріалі англійських дієслів чуттєвої сфери) / О. Л. Орендарчук // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. праць / відп. ред. Н. М. Корбозерова. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2009. – Вип. 22. – С. 229–241.

8. Орендарчук О. Л. Специфіка семантики дієслів тематичної групи чуттєвої сфери з позицій когнітивної лінгвістики / О. Л. Орендарчук // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць / відп. ред. О. І. Чередниченко. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 26. – С. 388–392.

АНОТАЦІЇ

Орендарчук О. Л. Валентнісні відношення дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери” в контрастивному аспекті (на матеріалі англійської та української мов). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2010.

У дисертаційному дослідженні запропоновано новий підхід до зіставно-типологічного вивчення валентності дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери” англійської та української мов; розроблено методику зіставлення валентнісних відношень англійських та українських дієслів “чуттєвої сфери”; визначено інваріантні властивості дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери” у неблизькоспоріднених мовах; зіставлено прототипічні структури дієслів тематичної групи “чуттєвої сфери” в англійській та українській мовах; охарактеризовано варіантні властивості аналізованих дієслів в англійському та українському художньому мовленні; виявлено контрастивні особливості

валентнісної потужності дієслів “чуттєвої сфери” в англійській та українській мовах.

Ключові слова: тематична група, дієслова “чуттєвої сфери”, валентнісні відношення, прототипічні структури, інваріантні властивості дієслів, варіантні властивості дієслів.

Орендарчук О. Л. Валентностные отношения глаголов тематической группы “сферы чувств” в контрастивном аспекте (на материале английского и украинского языков). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.17 – сравнительно-историческое и типологическое языкознание. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2010.

Диссертация посвящена сопоставительному исследованию валентности английских и украинских глаголов тематической группы “сферы чувств”. В работе предложен новый подход к сопоставительно-типологическому изучению валентности глаголов тематической группы “сферы чувств”; разработана методика сопоставления валентностных отношений глаголов “сферы чувств” в английском и украинском языках; определены инвариантные свойства глаголов тематической группы “сферы чувств” в неблизкородственных языках; проанализированы прототипические структуры глаголов тематической группы “сферы чувств” в английском и украинском языках; охарактеризованы варианты свойства анализируемых глаголов в английской и украинской художественной речи; выявлены контрастивные особенности валентности глаголов “сферы чувств” в английском и украинском языках.

Теоретико-методологическая концепция исследования определена на основе таких положений: 1) валентность – это инвариантно-вариантное свойство, которое отображает потенциальные реляционные, корреляционные, реляционно-корреляционные и корреляционно-реляционные отношения лексико-семантических единиц в системе языка; 2) тематическая группа глаголов “сферы чувств” имеет реальную референционную основу, которая связана с пятью органами чувств: зрением, слухом, прикосновением, запахом и вкусом; 3) в аспекте когнитивной лингвистики такие концепты, как ЗРЕНИЕ, СЛУХ, ПРИКОСНОВЕНИЕ, ЗАПАХ и ВКУС имеют структуру, которая состоит из ядра-прототипа и диффузной периферии; 4) ядро составляют только те глаголы, для которых определяющими являются инвариантные свойства, периферию – глаголы, которые в художественной речи реализуют варианты своих значений.

В ходе исследования выявлено упрощение функциональных свойств глаголов тематической группы “сферы чувств” (от расширенных инвариантных значений глаголов “сферы чувств” к редуцированным вариантным значениям анализируемых глаголов в английском и украинском языках).

Поскольку в диссертации органы чувств представлены концептами ЗРЕНИЕ, СЛУХ, ПРИКОСНОВЕНИЕ, ЗАПАХ и ВКУС, то в основе инвариантных валентностных отношений глаголов тематической группы “сферы чувств”

находится прототипическая структура, которая имеет модель лексико-семантического поля с ядерно-периферийной семантической организацией глагольных единиц в их системных связях и отношениях.

Сопоставительный анализ глаголов тематической группы “сферы чувств” показал, что особенностью исследуемых глаголов есть то, что они выражают прежде всего динамические качества реальных референционных ситуаций.

В процессе исследования было выявлено, что парадигма глагольных сочетаний зависит от валентности глагола. Это свидетельствует о том, что их парадигматические отношения обусловлены зависимым компонентом, что делает возможным включение глагольных словосочетаний в синтаксическую парадигму. Каждая позиция в предложении определяется как конкретная реализация определенного инварианта валентностных отношений.

Ключевые слова: тематическая группа, глаголы “сферы чувств”, валентностные отношения, прототипические структуры, инвариантные свойства глаголов, варианты свойства глаголов.

Orendarchuk O. L. Valency of the verbs of the thematic group of “the sensual sphere” in the contrastive aspect (based on the material of English and Ukrainian languages). – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in Philology in speciality 10.02.17 – Comparative, Historical and Typological Linguistics. – M. P. Dragomanov National Teacher Training University, Kyiv, 2010.

The thesis introduces a new approach to the comparative and typological study of the valency of the English and Ukrainian verbs of the thematic group of “the sensual sphere”. The paper introduces methods for comparing valency relations of the analyzed verbs, describes invariant and variant features of the verbs in both languages, identifies and compares the prototypical structures of the analyzed group of verbs. It characterizes the contrastive peculiarities of the valency capacity of the thematic group of these verbs in the English and Ukrainian languages.

Key words: the thematic group, the verbs of “the sensual sphere”, the valency relations, the prototypical structures, the invariant features of the verb, the variant features of the verb.

Підписано до друку 16.12.2009 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 21.

«Видавництво “Науковий світ”»®
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Боженка, 17, оф. 414.
200-87-13, 200-87-15, 8-050-525-88-77

